

Platon ve Hans Kelsen'in Adalet Anlayışlarına Dair Bir Değerlendirme **An Assessment of Justice Perceptions of Plato and Hans Kelsen**

Seda ÖZDAL*

Öz

Adalet, üzerinde çok yönlü tartışmaların olduğu ancak hiçbir görüş ya da okul tarafından yok sayılmayan bir kavramdır. Doğal hukuk anlayışını benimseyenlerle hukuki pozitivizm taraftarlarını karşı karşıya getiren ve hukuk felsefesinin temel kavramlarından olan adalet, Platon ve Hans Kelsen'in hukuk teorilerinde önemli bir yere sahiptir. İki düşünürün adalet teorisi çerçevesinde birbirine karşıt görüşleri, doğal hukuk teorisi ile pozitivist hukuk teorisi için adeta bir kırılma noktasıdır. Platon, mutlak ve nesnel bir adaletin varlığını kabul ederek, yasaların geçerliliğini adalete uygun olmasına bağlarken, Kelsen adaleti, karşılıklı insan ilişkilerini düzenleyen toplumsal düzenin mümkün, ama zorunlu olmayan bir niteliği olarak kabul eder. Başka bir deyişle Platon için adalet, toplum ve hukuk için olmazsa olmaz iken, Kelsen adaleti zorunlu olmayan, irrasyonel bir ideal olarak benimser. Bu makalede, adalet idealinin, ruhun en yüksek değerlerinden biri olduğu ve adaletin dışlandığı bir hukuk sisteminin her türlü değerden yoksun, salt biçimsel ve mekanik kalacağı yönündeki kanaat temellendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Platon, Kelsen, adalet, doğal hukuk, hukuki pozitivizm, değer.

Abstract

Justice is a concept on which there are many-sided debates but it cannot be ignored by any view or ecole. Justice, which is one of the basic concepts of legal philosophy and which brings the supporters of legal positivism against those who adopt the natural law understanding, play a crucial role in the legal theories of Plato and Hans Kelsen. The dissenting views of the two thinkers within the framework of the theory of justice are almost a breaking point for the natural law theory and the positivist legal theory. While Plato accepts the existence of an absolute and objective justice and associates the validity of laws in conformity with justice, Kelsen accepts justice as a possible, but not necessary feature of the social order that regulates mutual human relations. In other words, while for Plato, justice is indispensable for society and law, Kelsen adopts justice as an irrational ideal that is not necessary. In this article, the opinion is to be based on that ideal of justice is one of the highest values of the spirit and that a legal system in which justice is excluded and devoid of any value, will remain purely formal and mechanical.

Keywords: Plato, Kelsen, justice, natural law, legal positivism, value.

Giriş

Hukuk felsefesi tarihinde adaletten daha önemli ve daha fazla tartışılmış bir kavram bulmak pek mümkün değildir (Dworkin, 2018: 105; Türkbağ, 2003: 88). Adalet özlemi, tüm insanları ortak bir paydada buluşturan en eski özlemlerden biri olduğu gibi, adaletin mahiyeti üzerine tartışmalar da felsefenin kadim sorularından biridir (Kelsen, 2013: 432; Kuçuradi, 2013: 39). Adalet kavramının gerek ahlaki bir öge olması gerekse muğlak bir ide olarak nitelenen hakikatle bağlantılı görülmesi, onun hem en çok aranan olmasına hem de pozitivist kesimlerce dar alana sıkıştırılmasına ya da reddedilmesine neden olmuştur. Ancak her zaman ve koşulda önemini kaybetmemiş, tam tersine hararetle tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Hans Kelsen'in (1881-1973) adalet üzerine yaptığı şu kapsamlı değerlendirme konuya ışık tutacaktır:

Başka hiçbir soru, bu kadar tutkulu bir şekilde tartışılmamış; başka hiçbir soru böylesine çok kan ve gözyaşı dökülmesine sebep olmamış ve başka hiçbir soru Eflatun'dan

* Doktora ögr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Felsefe Bölümü, sedaozdal55@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5791-6429.

Kant'a en ünlü düşünürlerin yoğun ilgisine konu olmamıştır. Ancak başka hiçbir soru bugün, diğer zamanlarda olmadığı kadar da cevapsız kalmamıştır. Öyle görünüyor ki bu soru, kaderine boyun eğmiş bilgeliğin uygulandığı ve insanın kesin bir yanıt bulamayacağı, fakat ancak onu geliştirebileceği sorulardan biridir (Kelsen, 2013: 431-432).

Adaletin tanımı üzerinde bir çeşitlilik varsa da adalet, Türkçe sözlükte “Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, haklarının korunması talebi, türe; hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme” olarak tanımlanmaktadır (Akalin vd/ et al. 2011: 24; Cevizci, 2003: 2-3; Çeçen, 2003: 7-8). Adalet kavramı, genel olarak felsefenin ve özel olarak ise ahlak ve hukuk felsefesinin hatta teolojinin temel kavramlarından biridir. Aziz Augustinus (354-430) adaletin önemini, “Adalet ortadan kaldırılırsa, krallıklar büyük haydutluklardan başka bir şey olmaz.”¹ sözü ile dile getirmiştir.

Hukuki ve ahlaki bir değeri ifade eden adalet, doğal hukuk ve hukuki pozitivizm savunucularını karşı karşıya getirmekte, belki de aralarındaki en büyük tartışma konularından birini oluşturmaktadır. Bu makalede değerlendirilmesi hedeflenen iki önemli düşünürden biri olan Platon (M.Ö. 427-347) doğal hukuku, Hans Kelsen ise hukuki pozitivizmi savunmuştur. Buna göre Platon, bir doğal hukuk savunucusu olarak, adaleti ahlaki bir erdem olarak kabul etmiş, bir hukuk kuralının geçerli olabilmesinin koşulunu adaletle uygun olmasına bağlamıştır. (Çağıl, 1966: 398-399). Kelsen ise, doğal hukukun yaptığı adalet tanımlarını eleştirmiş, adalet kavramını fizikötesi bir değer olarak, tanımlanamaz ve bilinemez nitelikte görmüştür. Bu nedenle de adalet kavramının incelenmesi Kelsen'e göre, hukuk biliminin dışında kalır. Genel olarak da pozitivist teoriye göre adalet, fiziki ve olgusal bir realite değil, bir değerdir (Gözler, 2008: 77-86). Değer ifade eden bir kavram ya da eylemin pozitivist hukuk teorisinde yeri olmayacağı için adalet hukukun dışında tutulmalıdır.

Platon'da Nesnel Bir Değer Olarak Adalet

Doğal hukuk teorisinin bir savunucusu olan Platon, sonsuz ve nesnel bir ide olarak algılanan adaleti, eserlerinde yoğun bir şekilde işlemiştir. Buna göre Platon, başta *Devlet* adlı eseri olmak üzere, *Yasalar (Nomoi)*, *Devlet Adamı*, *Kriton* gibi diyaloglarında siyasete, ahlaka ve mutlu yaşamın koşullarından olan adaletle ilişkin geniş bilgiler sunmaktadır.

Platon doğal hukuku, devletin hukuksal bir düzeni olarak, herkesin diğerinden farklı bir iş başarması, başka bir deyişle alanında uzmanlaştığı görevi yapması gereken bir bütünü uyumu olarak yorumlar. Bu uyumun sağlanması, toplumun yönetiminde gözetilmesi gereken önemli ereklerden biridir. Platon'un eserlerinden yola çıkıldığında onun temel gayesinin, bireyin yetkinleşerek, ideler dünyasına yakınlaşması olduğu tespitinde bulunulabilir. Platon'a göre devletin temel görevi, erdemli toplumun ve toplumu oluşturan bireylerin mutluluğunu sağlamaktır. Toplumun mutluluğu ise, ona göre ancak adaleti temin etmiş bir hukuk ile mümkündür (Gürbüz, 2003: 52-53). O halde işe adaleti tanımlamakla başlamak gerekir. Bu nedenle olsa gerek, Platon, *Devlet* adlı eserine “adalet nedir” sorusuyla başlar ve adalet ile doğruluğu eş anlamlı olarak kullanır. Platon'a göre “adalet” özü itibarıyla hem bireylerde hem de toplumda olması gereken bir erdemdir. Dahası, adalet, mutlu olmak isteyen herkesin arzuladığı şeydir. Fakat herkes doğru yani adil olmadığı için mutlu olamaz (Platon, 2010a: 12-42). Platon'a göre, adalet duygusu her insanın içinde saklı, aynı zamanda bu duygu, bütün insanların ilişkilerini uygarlaştırdığı için toplumun düzeni için de gereklidir (Platon, 2010a: 51-52). Adaletle ilgili olarak Platon'un ikinci sorusu: “adalet, adil olan insana yarar sağlar mı?” sorusudur. Ona göre, adil insan tüm yaratılanlar arasında en mutlu, adil olmayan başka

¹ Bk. Kitap IV, Bölüm 4, <https://www.augustinus.it/latino/cdd/index2.htm/> 10.10.2022.

bir deyişle, eğri yaşayan insan ise tüm yaratıkların en mutsuzudur (Platon, 2010a: 39;47, 2007: 486; 2010b: 287-288; Magee, 2000: 17).²

Platon'a göre, adil insan yasalara uyan, adaletsiz ya da eğri davranan insan ise yasalara uymayan insandır. Yasalara her koşulda uyulması gerektiğini söyleyen Platon için bu konuda verilebilecek en somut örnek, hocası Sokrates'in yargılanırken ortaya koyduğu tutumdur. Platon, *Sokrates'in Savunması* ve *Kriton* diyaloglarında, Sokrates'in dava sırasında ve sonrasındaki düşüncelerini aktarır. Buna göre, adil insan yasalara her koşulda uyan ve hiçbir zaman doğruluktan vazgeçmeyen, kendisine kötülük yapılırsa da ona kötülükle karşılık vermeyen insandır (Platon, 2010c: 35; 2010b, 287-288).

Platon'un adalete ilişkin fikirlerinin önemli bir bölümünü sofistlerle girdiği diyalektik tartışmalardan çıkarmak mümkündür. Örneğin, ünlü sofist Thrasymakhos'a göre *adalet güçlünün işine gelendir*; güç de yönetende olduğuna göre, adalet yöneticilerin çıkarlarına hizmet etmek üzere yapay olarak tasarlanmıştır. Thrasymakhos, Protagoras'ın, ünlü, "insan her şeyin ölçüsüdür" yargısını benimseyerek adalet, hak ve hukuk gibi kavramların rölatif olduğu görüşünü savunur. Platon ise, "adalet güçlünün işine gelendir" savını kabul etmeyerek, adaletin kişiden kişiye değişen ya da güçlünün dilediğini yaparak elde edeceği bir kazanım olamayacağını, aksine, ahlaki erdemlerin başında gelen soylu bir erdem olduğunu savunur (Platon, 2010a: 29-39).

Platon'a göre, erdemli toplum erdemli bireylerden oluşur, erdemli insan da bilgili insandır. Bilge kişi ise kendini bilendir. Platon, "kendini bil!" ya da "kendini tanı" sözünü kişinin ruhunu bilmekle eş anlamlı görür. Ruhunun tanrısal yani akılsal bölümüyle bakan kişi kendini daha iyi bileceği için doğruyu yanlıştan ayırt edebilir. Böyle bir doğru yaşam ise kişiyi kuşkusuz mutluluğa götürecektir. Platon, kendini bilmekle birlikte, bireyi ve toplumu mutluluğa götüren şeyin "doğruluk" yani "adalet" olduğunu söyler (Platon, 2010a: 49). Platon'a göre adalet; yiğitlik, ölçülülük ve akıllı başındalıkla beraber dört ana erdemden biridir (Platon, 2007: 486). Aynı zamanda adalet, bütün insan ilişkilerini uygarlaştıran bir erdem olarak karşımıza çıkar (Platon, 2007: 453). Platon'a göre adalet erdemi, hem bireyde hem de yöneticilerde mutlaka bulunması gerekir (Platon, 2010a: 25; 2001, 69).

Kelsen'de İrrasyonel Bir İdeal Olarak Adalet

Avusturyalı hukukçu Hans Kelsen, felsefe tarihinde Viyana okulu olarak ünlünen okulun kurucularından ve Yeni Kantçılığın önemli temsilcilerinden biridir. Hukukçu kimliği ile bilinse de klasik felsefede de önemli bir yeri olan Kelsen, Kant'ın epistemolojisinden etkilenmiş, "olan" (sein) ile "olması gereken" (sollen) ayrımını kuramının çıkış noktası yapmıştır.³ (Aral, 1968: 515-516). Kelsen'in adalete dair düşüncelerine geçmeden önce geliştirdiği kurama ve genel teorisine bakmak adalet hakkındaki düşüncelerini daha anlaşılır kılacaktır.

Kelsen'in adı, daha çok geliştirdiği *Saf Hukuk Kuramı* ile birlikte anılır.⁴ Bu kuram, kendisinin de belirttiği gibi, tümüyle yeni bir şey değildir (Kelsen, 2016: 20). Ancak yine de ona göre bu kuram, muhalifi olduğu doğal hukuk kuramının tek alternatifidir (Raz, 2013:

² Platon'un bazı eserlerinin yayını aynı yıl yapıldığından karışıklık olmaması adına Devlet kitabı 2010a, Kriton Diyalogu 2010b, Sokrates'in Savunması 2010c olarak belirtilmiştir.

³ Kelsen ayrıca Kant'ın maddi gerçekliği anlamlandırma için önerdiği zaman ve mekân gibi kategorilerini hukuka uyarlayarak, hukuku anlamlandırmak için de şekli kategorilere yani normlara ihtiyaç duyduğumuzu söylemiştir. Bk. R. Wacks, (2019). *Hukuk Felsefesine Kısa Bir Giriş*, (E. Arıkan Çev.). Tekin Yayınevi, İstanbul, s. 76.

⁴ Kelsen'in Saf Hukuk Kuramı için bk. H. Kelsen (1948). "Law, State and Justice in the Pure Theory of Law", *The Yale Law Journal*, Vol. 57, No. 3 s. 377-390.

1177). Kelsen'e göre kuram, amaçları bakımından hukuki pozitivizmin özünü besleyen güçlü argümanlarla doludur. Kelsen kuramdaki amaçlarını şu şekilde ifade eder:

Bu, siyasal ideolojiden ve doğa bilimlerinin bütün unsurlarından tümüyle arınmış, açıkça söylemek gerekirse, araştırma nesnesinin özerkliğinin, dolayısıyla da kendi emsalsiz karakterinin bilincinde olan bir hukuk kuramı olacaktır... en başından beri amacım, hukuk bilimini hakiki bir bilim, bir beşerî bilim düzeyine yükseltmekti... objektiviteye ve kesinliğe yaklaştırmaktı düşüncem (Kelsen, 2016: 19).

Kelsen Saf Kuramın, *genel hukuk kuramı* olduğunun altını çizerken, hukukun, politikayla ilişkisini keserek pozitif hukuka bağlı olduğunu belirtmek istemiştir (Kelsen, 2016: 1). Kelsen, ona ilham kaynağı olan ve hukuki pozitivizmin öncüsü kabul edilen John Austin (1790–1859)'in hukukun alanını belirleme çabasına benzer bir yaklaşıma sahiptir. Her iki filozof da, hukukta herhangi bir belirsizliğe veya kafa karışıklığına yol açmayacak, net bir bilim ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu çaba aynı zamanda doğal hukukun temel niteliklerini⁵ dışarıda bırakma çabası olarak değerlendirilmelidir.

Kelsen, Saf Hukuk Kuramında, hukukun tanımı ve niteliği sorularıyla ilgilenmez. Onun araştırma sahasında yalnızca hukukun nesnesi vardır. Çünkü Kelsen'e göre araştırmaya buradan başlamak hukuk bilimini hukuk felsefesi ya da hukuk politikasından ayıracaktır. Zaten kuramın temel ilkesi, bir tür ayıklama yöntemi ile hukuku, hukuk bilimine yabancı olan bütün unsurlardan temizlemektir (Kelsen, 2016: 1). Bir anlamda Kelsen, kuramının adına da uygun olarak, hukuku “saf” bir hale getirmeye çabalar. Genel olarak o, hukuka ya da bir hukuk kuralına, adil, gayri-adil gibi ifadeler kullanarak bir değer atfetmek istemez. Ona göre bu kuram “*fiili ve mümkün hukuku araştırır, ‘doğru’ hukuku değil.*” Böylece kuramını, “radikal gerçekçi bir hukuk kuramı” olarak ifade eden Kelsen, pozitif hukukun *değerlendirmeyi reddettiği görüşünü* dile getirir. Kelsen'e göre hukukta değerlendirme olmaz, değerlendirme yapılan alan politikadır. Bu nedenle diğer değerlendirmelerden arındırıldığı gibi, hukuk politikadan da arınmalı, saf özüne dönmelidir. Ayrıca Kelsen'in üzerinde önemle durduğu ve vurguladığı şey, kuramın her türlü ideolojiyi reddederek, siyasal çıkara hizmet etmekten uzak kalmasıdır. Kelsen bu yaklaşımıyla Saf Hukuk Kuramını, hakiki bir hukuk bilimi olarak ortaya koyduğunu düşünür (Kelsen, 2016: 17-18).

Kelsen'in Saf Hukuk Kuramında hukuk, normatif bir düzeni temsil eden bir normlar dizisi olarak tasvir edilir. Hukukun temelinde olan bu normlar, insanüstü bir iradeyle değil, insan iradesiyle yasallaştırılırlar (Kelsen, 2015: 64; 2018: 100).⁶ Kelsen'e göre bir hukuk normu başka bir hukuk normunun oluşturulma sürecini ve içeriğini düzenler. Normlar arasındaki ilişki üst ve alt düzey şeklinde kategorilere ayrılır (Kelsen, 2016: 78). Böylece Kelsen, hukukun normatif yapısıyla bir normlar hiyerarşisi kurmuştur. Bu hiyerarşide altlık üstlük ilişkisi vardır ve hukuk teorisi, normlar arasındaki ilişkiden yola çıkarak normları sistematik bir yapı içinde tanımlayıp belirler. Normlar hiyerarşisinin özünde ise, her zaman bir normun geçerliliğinin bir üstte yer alan norma uygun olması vardır (Işıқтаç, 2007: 283). Kelsen, bir normun doğrulanmasını kendisinden önceki diğer normlara uygun olmasına bağlarken, en üstte bulunan temel normu (*grund norm*) “varsayımsal temel kural” olarak

⁵ Genel anlamda doğal hukuku, kaynağını yürürlükteki kanunlardan değil de doğadan alan, evrensel ve yazısız kurallar olarak tanımlamak mümkündür. Doğal hukukun en karakteristik özelliği, “olan”ı değil, “olması gereken”i araştırmasıdır. Dolayısıyla o aynı zamanda “ideal hukuk”tur. Genel olarak doğal hukukçuların hukuku, ahlaki bir ağırlığa sahip bir alan olarak gördükleri belirtilebilir. Ayrıntılı bilgi için bk. B. Bix, (2010). *Natural Law Theory, A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory*, Edited by Dennis Patterson, United Kingdom, s. 211-212; K. Gözler, (2008). *Hukuka Giriş*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, s. 54-55.

⁶ Kelsen'in teorisi, normlara yaptığı vurgu nedeniyle pozitivist olmaktan çok normativist olarak sıfatlandırılmıştır. Bk. Aral, *age.*, s. 518; M. Troper, (2011). *Hukuk Felsefesi*, (I. Ergüden Çev.). Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, s.40.

tanımlar (Kelsen, 2016: 79). Kelsen, kuramının merkezinde bulunan “temel norm”u olgusal bir gerçekliğe değil, bir varsayıma/kurguya dayandırmıştır.

Kelsen'in adalete yaklaşımı, onun Saf Hukuk Kuramının özellikleri dikkate alınarak ele alınmalıdır. O, adaleti ahlaki kategori içerisine yerleştirir ve şöyle tanımlar: adalet, “*amacına, herkesi tatmin ederek mükemmele ulaşan mutlak anlamda doğru sosyal düzen için kullanılan ifadedir.*” (Kelsen, 2016: 14). Adaleti detaylı olarak inceleyen Kelsen, onun psikolojik olarak da arzu edilen bir şey olduğunu kabul eder. Bu arzunun kökeninde “ebedi bir mutluluk arayışı” vardır. Dolayısıyla adalet, insanın yalnız başına erişemeyeceği ancak bir toplum vasıtasıyla elde edilen, toplumsal bir mutluluktur (Kelsen, 2016: 14; Kelsen, Herz, 1941: 70). Adaletin yalnızca ahlaki anlamda değil, hukuki anlamda da kullanıldığını söyleyen Kelsen, pozitif hukukta adaletin “yasaya uygunluk” anlamına gelecek şekilde anlaşıldığını ifade eder (Kelsen, 2016: 14). Ancak tüm bu açıklamalardan sonra Kelsen, adaletin içeriğinin Saf Hukuk Kuramınca belirlenemeyeceğini belirtir. Ona göre, adalet irrasyonel bir içeriğe sahiptir ve aşkındır. Dış dünyada gösterilemeyen adalet idesi, Platon'un ideaları gibi görünenin arkasındaki bir görünmeyendir. Bu nedenle de Kelsen, adaletin içeriğine rasyonel olarak erişilemeyeceğini iddia eder (Kelsen, 2016: 14-15). Kelsen'e göre, hukukun amacı söz konusu olduğunda “özgürlük mü, güvenlik mi”, “doğru mu, adalet mi” gibi sorulara rasyonel olarak cevap verilememesine rağmen, yine de genellikle nesnel ve mutlak bir değermiş gibi bu sorular cevaplanmaya çalışılmaktadır. Kelsen bu durumu, “insanoğlunun davranışını meşrulaştırmaya dair duyduğu derin ihtiyaca ve onun bir bilinci olduğuna dair bir özelliği” olarak yorumlamaktadır (Kelsen, 2013: 438). Ona göre, bu etkinin tam bir bilgisine sahip olamamakla birlikte, bu bilgiyi elde edebilecek bir pozisyonda da değiliz. Bu nedenle de Kelsen'e göre, adalet ile ilgili bir problem, hiçbir zaman rasyonel olarak açıklanamaz. İzah edilmeye çalışılması durumunda ise, tam olarak kabul edilecek bir cevap getirilemez, tam bir meşrulaştırılması yapılamaz (Kelsen, 2016: 15-16).⁷

Kelsen'e göre, adalet metafizik alanla ilişkili iken, hukuk, olgusal düzleme aittir. Böyle bir karşıtlık içerisinde adaletin kuralları ahlak kuralları gibi, daha çok “olması gerekene” ilişkindir. Bu noktada insanlara verilen öğütlerin, genellikle “iyiyi yap, kötünden kaçın” gibi formüllerle dolu olduğunu düşünen Kelsen, bunun hukuk alanında düzeni sağlamayacağına inanır (Kelsen, 2016: 15-16). O, objektif adalet anlayışına ulaşabilmenin mümkün olmadığını şu şekilde dile getirir: “Mutlak adalet, irrasyonel bir idealdir ya da -aynı anlama gelen, bir yanılısamadır; insanlığın ebedi yanılısaması.” (Kelsen, 2013: 451) Bu nedenle Kelsen'e göre, adalet sorunu bir yana bırakılmalı ve hukuk ile ilgili üzerinde uzlaşma olabilecek başka konulara yönelinmelidir. Sonuç olarak Kelsen, adalet problemini hukuk felsefesinin gündeminden çıkarılması gerektiğini savunmuştur (Güriz, 2013: 21).

Kelsen'in Platon'un Adalet Kuramına Yönelik Eleştirisi

Normativist pozitivizmin kurucusu olan Kelsen, “Adalet Nedir?” ve “Platonic Justice” adlı makalelerinde adalet kavramı temelinde doğal hukuk savunucularına eleştiriler getirirken, bu tenkitleri Platon'un adalet anlayışı üzerinden geliştirmiştir. Bu nedenle öncelikle Kelsen'in Platon'a yönelttiği eleştiriler ele alınıp sonrasında bu eleştirilerin değerlendirilmesi uygun olacaktır.

Şunu belirtmek gerekir ki *adalet*, her iki düşünür için de, üzerinde konuşmadan yapamadıkları ve insanın mutlu olmak için başvurduğu ve ulaşmak istediği bir kavramdır. Ayrıldıkları nokta, Platon'un mutlak ve nesnel bir adaletin varlığını kabul ederek, yasaların geçerliliğini adalete uymasında bulması, Kelsen'in ise adaleti, karşılıklı insan ilişkilerini

⁷ Kelsen'in değerlere yönelik rasyonel açıklamaların imkânına dair görüşleri için bk. D. Meiklejohn (1958). “What Is Justice? by Hans Kelsen”, The University of Chicago Law Review, 1958, Vol. 25, No. 3, s. 543-551; D. Priel (2015). “Toward Classical Legal Positivism”, Virginia Law Review, Vol. 101, No. 4, s. 1011.

düzenleyen toplumsal düzenin mümkün, ancak, zorunlu olmayan bir niteliği olarak kabul etmesidir. Başka bir deyişle Platon için adalet, toplum ve hukuk için olmazsa olmaz iken, Kelsen adaleti, zorunlu olmayan bir ideal olarak kabul eder. Bu nedenle de Kelsen için Platon, ulaşması mümkün olmayan bir ideal üzerinde tüm felsefesini inşa eden bir düşündürdür. Ona göre Platon'un bütün felsefesinin temel sorunu adalettir ve Platon bu problemlerin çözümü için idealar teorisini geliştirmiştir (Kelsen, 2013: 441). Kelsen, Platon'un bütün diyaloglarında kavranmasını amaçladığı mutlak İyi İdeasının, adalet olduğunu söyler. Bu nedenle de adaletin ne olduğu sorusu ile iyinin ne olduğu sorusu örtüşür. Kelsen, Platon'un diyaloglarında çoğu zaman tam bir tanıma ulaşacakken, varılan tanımın kesin olmadığını ve daha fazla araştırmanın gerekli olduğunu söyleyerek genel-geçer bir tanıma varmadığını iddia eder. Buradan yola çıkarak Kelsen, mutlak adaletin olmadığı sonucuna gider (Kelsen, 2013: 441-442; Kelsen, 1938: 394). Kelsen adaletin doğasına ilişkin bilgiye, bilim ile ulaşamayacağını iddia eder. Ona göre, mutlak adalet düşüncesi yalnızca bir yanılısamadan ibarettir (Kelsen, 1938: 399-400).

Kelsen'in, Platon'a olan eleştirileri sadece adalet kavramını tanımlayabilme problemi çerçevesinden değil, daha spesifik noktalardan da gelmektedir. Buna göre Kelsen, Platon'un yalnızca adil insanların mutlu olacağı, adil olmayan insanların ise mutsuz olacağı düşüncesinin her zaman geçerli olmadığını ve Platon'un da bu düşüncüyü kabul ettiğini söyler. Kelsen, "Yalnız adil insanın mutlu olacağı" ifadesi doğru olmasa bile Platon'un, sırf insanların hukuka ve yasalara bağlı kalmaları için bu düşünceye zorunlu olarak inanmaları gerektiğini söylediğini ve onun bu konuda "faydalı bir yalan"a başvurduğunu iddia eder. Bu noktada Kelsen, "İşinin ehli olan bir yasa koyucu, acaba insanları her durumda, isteyerek ve sınırlamaksızın adil davranmaya ikna etmede bundan daha faydalı ya da daha etkili bir yalan bulabilir miydi?" sorusunu yöneltir (Kelsen, 2013: 437). Ancak Kelsen'e göre yine de, faydalı ya da faydasız ne olursa olsun yalan üzerine inşa edilen bir yönetimin propagandasını yapmak etik bir tutum olarak değerlendirilemez (Kelsen, 2013: 437). Kelsen'in Platon'un adalet kavramı temelinde teorisine getirdiği eleştiriler değerlendirildiğinde, kimi eleştirileri örneğin, Platon'un tanımlara varma konusunda net ve sonuçlandırıcı bir yöntemi olmadığı, kavramların muğlak ve kapalı kalması nedeniyle eksiklik olduğu yönündeki eleştirilerde haklı olduğu söylenebilir.⁸ Ancak yine de Platon'un eserlerinde birçok kavramla ilgili bilgiler verdiği, epistemolojiden ontolojiye ve etiğe dair spesifik açıklamalar getirdiği gözden kaçırılmamalıdır. Yine aynı şekilde Platon'un, toplumun birliği ve mutluluğu açısından bazı mitos ve beyaz yalanlara başvurması kendi açısından makûs görülebilir. Kelsen'in beyaz yalanlar olarak ifade ettiği büyük ihtimalle Platon'un bireylerin birbirlerine ve devlete daha yakından bağlanmaları için gerekli gördüğü cevherler mitosudur (Platon, 2010: 110-111). Platon, devletin varlığı ve toplumsal huzur için gerekli gördüğü bu masalı şöyle anlatır:

Bu toplumun birer parçası olan sizler, diyeceğim, birbirinizin kardeşisiniz. Ama sizi yaratan Tanrı, aranızdan önder olarak yarattıklarının mayasına altın katmıştır. Onlar bunun için baş tacı olurlar. Yardımcı olarak yarattıklarının mayasına gümüş, çiftçiler ve öbür işçilerin mayasına da demir ve tunç katmıştır. Aramızda bir hamur birliği olduğuna göre sizden doğan çocuklar da herhalde size benzeyecektedir. Ama arada bir, altından gümüş, gümüşten de altın doğduğu olabilir. Bunun için Tanrı, her şeyden önce önderlere, doğan çocuklara iyi beşlik etmelerini, içlerine bu madenlerden hangilerinin katılmış olduğunu dikkatle araştırmalarını buyurmuştur. Kendi çocukları tunçla, ya da demirle katışık doğmuşlarsa hiç acımayıp, hamurlarına uygun işlere koyacak onları; çiftçi ya da işçi yapacak. Çiftçi ve işçi çocukları arasından mayaları altın ve gümüşle katışık doğan olursa,

⁸ Platon'un tanımlama ve sonuca varma konusunda araştırmalarını sonraya bıraktığı örnekler için bk. Platon, *Devlet*, 354, s. 40; Platon, *Lakhes*, Diyaloglar, (T. Gökçöl, Çev.). (M. Bayka Haz.). Remzi Kitabevi, İstanbul 2010; 199c-200a, s. 356.

onları gözetecek, kimini önderliğe kimini bekçiliğe yükseltecek; çünkü mayasında demir, ya da tunç katışık olanların önderlik edeceği gün şehrin yok olacağını Tanrı buyurmuştur (Platon, 2010a: 111).

Platon, yurttaşların yararına olması durumunda, devleti yönetenlerin yalana başvurmasında sakınca görmemektedir. O yukarıda örnek olarak verilen cevherler mitosu dışında evlenme ve üreme konusunda da yalana başvurulabileceğini söyler. Platon'a göre toplumun düzeni için en fazla sağlıklı ve eğitilmiş olan erkek ve kadın çiftleşmeli ve yine onların çocukları devlet tarafından büyütülmelidir (Platon, 2010a: 163).⁹ Kelsen, doğum kontrolünü bile devletin düzenlemesi gerektiğini söyleyen Platon'u, insanın en mahrem alanına tecavüz ettiği gerekçesiyle eleştirmektedir (Kelsen, 1938: 383).

Platon'un, ideal devletin özelliklerini ele aldığı *Devlet ve Yasalar* kitabında amacı, birbirine ve devlete bağlı erdemli yurttaşlar ile erdemli yöneticinin karakteristik özelliklerini belirleyerek, nihai amaç olan mutluluğa ulaşmada erdemli yaşayış ve bilgeliğin önemini vurgulamak olduğu ileri sürülebilir. Platon'un, hem toplumsal hem de bireysel olarak erdemli (arete/ἀρετή) (Peters, 2004: 46-47) bir yaşayış sürmek üzerinde bu kadar durup, devletin bekası ve yurttaşlar arasındaki sükûneti sağlamak için de olsa yalana başvurması elbette ki tartışmaya açıktır.¹⁰ Ancak yine de Platon'un yaşadığı siyasi ortam ve yönetim durumları göz önünde bulundurulursa, onun neden böyle bir yalana başvurduğu daha iyi anlaşılacaktır. Öte yandan toplumun maslahatı söz konusu olduğunda, kimseye açıkça zararı dokunmayacak kararların alınmasının mutlak bir doğru olarak değil de, bir olması gereken olarak yorumlanmasının uygun olacağı söylenebilir. Her düşünürü, kendi çağı ile yaşadığı ülkenin siyasi, ekonomik ve kültürel sorunları çerçevesinde değerlendirmek gereklidir. Dolayısıyla Kelsen'in bu değerlendirmesinde bir anakronizme düştüğü söylenebilir. O, Platon'un döneminin siyasi koşulları ve toplumsal bilgi düzeyi ile kendi çağının sorunları arasındaki farkı göz ardı ederek, Platon'u, günümüzde geçerli olan değer yargıları ile yargılamıştır. Ancak yine de Kelsen'in burada asıl vurgulamak istediği konu, Platon'un felsefesindeki beyaz yalanlar olmayıp, mutlak ve evrensel bir adalet tanımına ulaşılmayacağıdır. Ona göre, doğal hukuk savunucularının düştüğü hata tıpkı Platon'un da yaptığı gibi, rasyonel biliş ile anlaşılması ve aktarılması mümkün olmayan adalet kavramını, yasaların geçerliliği için zorunlu bir koşul olarak görmektir.

Platon'a yönelttiği eleştiriler üzerinden adalet teorisini oluşturan Kelsen'in adalet konusunda kendi içinde bazı çelişkilere düştüğü görülmektedir. Örneğin, bir yandan adaletin içeriğinin belirlenemeyeceğini belirterek kuramından adalet kavramını uzak tutmaya çalışırken, diğer yandan da adalete açık kapı bırakmaktadır. Kelsen'in şu ifadeleri konuya açıklık getirmektedir:

Hukuk olabilmek için, pozitif hukuk, mütevazı da olsa bir ölçüde hukuk ideasına, adalete karşılık gelmelidir. Pozitivist ilkenin resmi olarak kabul edilmiş olmasının nihai

⁹ Platon, erkek ve kadının çocuk sahibi olabilmeleri için bir yaş aralığı da belirlemiştir. Buna göre, kadın, yirmi ile kırk yaş arasında; erkekse, "yarışta en azgın olduğu çağı geçtikten sonra, elli beşine kadar" çocuk sahibi olmalıdır. Bu yaşlarda çocuk sahibi olmanın nedenini ise hem aklen hem de bedenen en iyi döneme tekabül etmesinde görür. Bk. Platon, *Devlet*, s. 165.

¹⁰ Yöneticinin bazı durumlarda yalana başvurmasını haklı gören Platon'un bu görüşlerini daha da ileri taşıyan düşünürler olmuştur. Bu konuda ilk akla gelen düşünür kuşkusuz Machiavelli'dir. Machiavelli kendi yaşadığı dönemde İtalya'ya hâkim olan ahlaki bozulmalar karşısında devletin başında olan Prens'in yalnızca kendisini ve ülkesinin menfaatlerini düşünmek adına "kendi hareketlerini nasıl çeşitlendireceğini ve büyük bir yalancı ve hilekâr olunacağını bilmesini" zorunlu olarak görmektedir. Bk. N. Machiavelli, (1999). *Hükümdar*, (M. Özyay Çev.). Şule Yayınları, İstanbul, s. 105.

sonuçları, öyleyse ortaya çıkmış değildir ve hukuk bilimi de yönelimi itibariyle tümüyle pozitivist değildir. Ne var ki ağırlıklı olarak pozitivisttir (Kelsen, 2016: 22).

Fakat yine aynı eserinde Kelsen şunları söylemiştir: “*Saf Hukuk Kuramı, başlı başına pozitif hukukun kuramıdır, herhangi bir hukuk sisteminin değil,*” (Kelsen, 2016: 1) yine benzer bir ifade ile “*Saf Hukuk Kuramı, hukuki pozitivist kuramıdır.*” (Kelsen, 2016: 41). Böylelikle Kelsen'in kuramında adaletin yerine ilişkin bir kafa karışıklığı yaşadığı iddia edilebilir. Bu durum pozitivist öğretisi için de geçerlidir. Verilen bu taviz, katı bir hukuki pozitivismi, sonuna kadar tutarlı bir şekilde devam ettirmenin zor olduğunu göstermektedir.

Belirsizlik taşıdıkları gerekçesiyle, hukukun kaynağının doğadan, Tanrı'dan ya da bazı ahlaki emirlerden çıkarılmasına itiraz eden Kelsen'in, hukuk anlayışının temelini oluşturan temel normun dayanağının belirsiz oluşu itirazındaki haklılığı tartışılır kılmaktadır. Bu nedenle hayali olan temel normun açıklanmasında kullanılan “kurgu” düşüncesi Kelsen'in kuramına bir yanılğı olarak bakılmasına neden olmuş, temel normun belirsizliği hukukun pozitivist niteliğini ciddi oranda zedelemiştir (Duxbury, 2021: 835-836; Türkbağ, 2010: 46). Aral'ın değerlendirmesiyle, Kelsen'in temel normunun, formalist özelliği gereği, insanların vicdani eylem ve davranışlarında herhangi bir etkisinin olmadığı bu gerekçeyle de insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemek için yeterli olmadığı düşünülmektedir (Aral, 1988: 221).¹¹

Özelde Kelsen'in, genel olarak ise hukuki pozitivism taraftarlarının hukuku, bilimsel araştırmaların konuları gibi ele almalarını ve hukuk kurallarının ahlaken değerlendirilmesinin gerekli olmayan bir konu gibi sunulmasını kabul etmeyerek eleştiren, Lon L. Fuller(1902-1978) gibi çağdaş hukuk felsefecileri de olmuştur. Fuller'a göre hukuk, bilimsel olarak incelenip, tarafsız olarak ifade edilecek bir alan değildir (Bix, 2004: 312). Fuller, “hukuki mükemmellik” olarak da ifade ettiği “iç ahlak”¹² tezini geliştirerek hukukun iç ahlâkına saygı gösterilmezse, hukukun da, yasa koyucu ve vatandaşlar arasındaki ilişkinin de zayıflayacağını iddia etmiştir (Fuller, 2019: 189; Burg, 2014: 64). Yine XX. Yüzyılın önemli Amerikalı hukuk felsefeci olan Ronald Dworkin (1931-2013) hukuki pozitivism, hukuku yalnızca kurallarla sınırlama noktasında hataya düştüğüne işaret ederek, kurallar dışında yer alan ahlaki ve siyasi ilkelerin de dikkate alınması gerektiğini savunmuştur (Dworkin, 2007: 47; Türkbağ, 2003: 90-91). Esasında günümüzde hem doğal hukuk hem de hukuki pozitivism teorilerinin ortaya çıkışlarından bu yana teorisyenler tarafından çağın gereklerine göre düzenledikleri ve böylelikle iki teori arasındaki keskin ayrılığın yumuşadığı söylenebilir. Bu düşüncenin arka planında, bazı hukuki pozitivism taraftarlarının ahlaka daha ılımlı bir şekilde yaklaşması ve modern demokratik hukuk sistemleri ile insan hakları konusundaki hassasiyetleri olduğunu belirtmek gerekir (Uygur, 2003: 145).

Sonuç

İdealist felsefenin öncüsü kabul edilen Platon'un, genel felsefesine uygun bir adalet öğretisi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ahlaki erdemlerin başında gelen adalet, hem bireyde hem de toplumda zorunlu olarak bulunması bakımından diğer erdemlerden farklı, kamu düzeni ve toplumsal mutluluk için zorunlu bir koşul olmaktadır. Pozitivist teorinin temsilcisi

¹¹ Kelsen'in kuramı ve hukuk felsefesine gelen eleştiriler için bk. M. Akbay, (1947). “Kelsen'in Hukuk ve Devlet Teorisi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 4, S. 1-4, s. 43. Ayrıca Kelsen'in Saf Hukuk Kuramında formalizm için bk. G. Bergmann, L. Zerby, (1945). “The Formalism in Kelsen's Pure Theory of Law”, The University of Chicago Press, Ethics, Vol. 55, No. 2, s. 110-130.

¹² Lon L. Fuller'in hukukun içsel ahlaki olarak belirttiği sekiz ilke “Genellik, ilan edilme (yayımlanma), geriye yürümezlik, açıklık (belirlilik), çelişmezlik, imkânsız istememe, süreklilik (istikrar) ve resmi eylemler ile ilan edilen kuralların örtüşmesi (kurallarla, bu kuralların uygulamalarının örtüşmesi) şeklinde sıralanabilir. Ayrıntılı bilgi için bk. W. Van der Burg (2014). “Lon L. Fuller'dan Yasa Koyuculara Dersler”, (E. İ. Akı Çev.), *Hukuk Kuramı*, C. 1, S. 3, s. 60-62; S. Aktaş (2011). *Prosedürel Doğal Hukuk Lon L. Fuller'in Hukuk Kavramı*, On İki Levha Yayıncılık A.Ş. İstanbul, s. 64.

olan Kelsen'e göre ise, hukuk biliminin konusu yalnızca hukuk normlarıdır. Kelsen, hukukun "saf" olabilmesi için, adalet gibi hukuk dışı (metajüridik) terim ve kavramlardan temizlenmesi gerektiğini savunmuştur. Aynı zamanda, ona göre adalet, belki de sonsuza kadar ulaşılmak için arzu edilecek, toplumun zorunlu olmayan irrasyonel bir idealidir.

Pozitivistlerin, içeriğine ve idealize edilmesine karşı çıkmakla birlikte, adalet kavramının varlığına itiraz etmedikleri söylenebilir. Onların, bilimsel ve nesnel olmadığı iddialarında kısmen haklı oldukları kabul edilebilirse de, adaletin pratikte ortadan kaldırılması gerektiği düşüncelerine tam olarak sadık kalamadıkları belirtilmelidir. Nitekim adil yargılama, adil savaş, hukuk devleti, insan hakları gibi değer ifade eden idealleri ortadan kaldırmak tarihsel bir talep ve teorik olarak mümkün olmamıştır. Dolayısıyla hukuki pozitivistlerin adalet ve başka değerleri hukukun dışına itme tavrı da pratikte hiçbir zaman mümkün olmamıştır. Öte yandan bu okulun önemli temsilcilerinden sayılan H.L.A Hart (1097-1991) kurduğu pozitivist teoride doğal hukuk kuramının ilkelerinden en alt düzeyde de olsa yararlanarak katı pozitivist teoriyi yumuşatmıştır (Hart, 2017: 218). Nitekim Kelsen de, kurduğu normlar öğretisini bilimsel olarak açıklama çabasında, temel normu kurguya/varsayıma dayandırarak pozitivist argümanını sonuna kadar götürmemiştir. Burada yapılabilecek çıkarımlardan biri, hukukun olgusal bir yanı olduğu gibi değerler içeren kendi başına bir değer olan yanı da vardır. Hukukun temel gayesinin adalet değerinin gerçekleştirilmesi olduğunu söylemek yanlış değildir (Aral, 2007: 137). Ne hukuk bir doğa bilimidir ne de hukukçu bir fizikçi, kimyacı ya da biyologdur. Hukukçunun işi bilimsel doğrular, gözlemler yapmak değil, hakkı, haklı olanı yerli yerine koymaktır (Keyman, 2002: 432).

Kaynakça

- Akalın Ş. H., vd., (2011). *Türkçe sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Akbay M., (1947). "Kelsen'in hukuk ve devlet teorisi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), 29-47.
- Aktaş S. (2011). *Prosedürel doğal hukuk Lon L. Fuller'in hukuk kavramı*, On İki Levha Yayıncılık A.Ş. İstanbul.
- Aral V. (2007). *Hukuk ve hukuk bilimi üzerine*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Aral V. (1988). *Toplum ve adaletli yaşam*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Aral V. (1968). "Kelsen'in hukuk anlayışı", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 34, S. 1-4, 513-552, İstanbul.
- Bergmann G., Zerby L. (1945). "The formalism in kelsen's pure theory of law", *The University of Chicago Press, Ethics*, 55(2), 110-130.
- Bix B. (2010). *Natural law theory, A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory*, Edited by Dennis Patterson, United Kingdom, s. 211-212.
- Bix B. H. (2004). "Doğal hukuk: modern gelenek" (E. Uzun Çev.) C. 6, S.2, 291-344.
- Burg W. Van der (2014). "Lon L. Fuller'dan yasa koyuculara dersler", (E. İ. Akı Çev.), *Hukuk Kuramı*, C. 1, S. 3, 58-64.
- Cevizci A. (2003). *Felsefe terimleri sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Çağlı O. M. (1966). *Hukuka ve hukuk ilmine giriş*, İstanbul.
- Çeçen A. (2003). *Adalet kavramı: Adalet kavramının göreliliği üzerine bir deneme*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Duxbury N. (2021). "Kelsen'in son hamlesi", (H. Dengiz, Çev.) *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(1), 823-838.

- Dworkin R. (2018). *Hukukun hükümlerliliği*, (R. Dworkin, Çev.), Nora Kitap, İstanbul.
- Dworkin R. (2007). *Hakları ciddiye almak*, (A. U. Türkbağ Çev.), Dost Kitabevi, Ankara.
- Fuller L. L. (2019). *Hukukun ahlaki*, (E. Arıkan Çev.), Tekin Yayınevi, İstanbul 2019
- Gözler K. (2008). “Tabii hukuk ve hukukî pozitivizme göre adalet kavramı”, *Muhafazakâr Düşünce*, 4(15), 77-90.
- Gözler K. (2008). *Hukuka giriş*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.
- Gürbüz A. (2003). “Platon'un hukuk görüşünün karşılaştırılması, değeri ve sonuçları”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(7), 52-67.
- Güriz A. (2013). “Adalet kavramının belirsizliği”, *Adalet kavramı*, Hazırlayan Adnan Güriz, *Türkiye Felsefe Kurumu*, Ankara, 7-37.
- Hart H.L.A. (2017). “Doğal haklar var mı?”, Ed. (Sercan Gürler), *H.L.A. Hart ve Hukuk-Ahlak Ayrımı*, (O. B. Keskin, Çev.). Tekin Yayınevi, İstanbul, 217-237.
- Işıқтаç Y. (2007). *Hukukun kaynağı olarak sözleşme*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2007.
- Kelsen H. (2013). “Adalet nedir?”, (A. Acar, Çev.). *TBB Dergisi*, 107, 431-454.
- Kelsen H. (2015). “Norm ve değer”, (K. Akbaş, Çev.). *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi*, C. 2, S. 5, 64-69.
- Kelsen H. (2018). “Saf hukuk kuramı nedir?” (K. Akbaş, Çev.). *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, 5(3), 99-107.
- Kelsen H. (2016). *Saf Hukuk Kuramı: Hukuk kuramının sorunlarına giriş*, Çev. Ertuğrul Uzun, Nora Kitap, İstanbul.
- Kelsen H. (1938). “Platonic justice”, *The university of chicago press*, 48(3), 367-400.
- Kelsen H. (1948). “Law, state and justice in the pure theory of law”, *The Yale Law Journal*, 57(3), 377-390.
- Kelsen H., Herz H. J. (1941). “Essential conditions of international justice”, *Proceedings of the American Society of International Law at Its Annual Meeting*, 35, 70-98.
- Keyman S. (2002). “Hukukun bilimselliği üzerine” Hazırlayan Hayrettin Ökçesiz, *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, 421-433, İstanbul.
- Kuçuradi İ. (2013). “Adalet Kavramı”, *Adalet Kavramı*, Hazırlayan Adnan Güriz, Türkiye Felsefe Kurumu, 39-48, Ankara.
- Machiavelli N. (1999). *Hükümdar*, (Mehmet Özyay Çev.). Şule Yayınları, İstanbul.
- Magee B. (2000). *Büyük filozoflar Platon'dan Wittgenstein'a batı felsefesi*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Meiklejohn D. (1958). “What Is Justice? by Hans Kelsen”, *The University of Chicago Law Review*, 1958, Vol. 25, No. 3, 543-551.
- Michel T. (2011). *Hukuk felsefesi*, (I. Ergüden, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Peters F. E. (2004). *Antik yunan felsefesi terimleri sözlüğü*, (H. Hünler, Çev.). Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Platon (2010). *Devlet*, (S. Eyüboğlu, M. A. Cimcoz, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Platon (2007). *Yasalar*, (C. Şentuna, Çev.). Saffet Babür, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Platon (2001). *Devlet adamı*, (B. Boran, M. Karasan Çev.). Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Platon (2001). *Timaios*, (E. Güney, Çev.) Lütfi Ay, İstanbul.
- Platon (2010). *Sokrates'in savunması, Diyaloglar*, (T. Aktürel, Çev.). (M. Bayka, Haz.). Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Platon (2010). *Kriton, Diyaloglar*, (T. Gökçöl, Çev.). (M. Bayka, Haz.). Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Platon (2010). *Lakhes, Diyaloglar*, (T. Gökçöl, Çev.). (M. Bayka, Haz.). Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Priel D. (2015). "Toward classical legal positivism", *Virginia Law Review*, 101(4), 987-1022.
- Raz J. (2013) "Kelsen'in temel norm kuramı" (Ş. Ş. Ceylan, Çev.). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62(4), 1169-1194.
- Türkbağ A. U. (2003). "Haklar, hakkaniyet, bütünlük ve adalet: Dworkin'in Adalet Perspektifi", *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, 9, 88-95.
- Türkbağ A. U. (2010). *Kanıtlanamayanı kanıtlamak: Ronald Dworkin'in hukuk kuramı*, Derin Yayınları, İstanbul.
- Uygur G. (2003). "Hukuki pozitivistizmin değişen yüzü mü?", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(3), 145-176.
- Wacks R. (2019). *Hukuk felsefesine kısa bir giriş*, (E. Arıkan, Çev.). Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Kitap IV, Bölüm 4, <https://www.augustinus.it/latino/cdd/index2.htm/> 10.10.2022.

Expanded Summary

Justice is a legal concept, a value on which many-sided debates are made, but which no view or school can ignore. The idea of justice, which is among the special teachings of many philosophers from antiquity to the present, has been discussed from different perspectives in the Middle Ages, different in the modern age, and different perspectives in the modern period. The concept of justice, which was evaluated with interpretations in line with natural law until the modern period, was handled with a different perspective in the period when positivism was dominant. With the effort to separate law from morality, initiated by the English philosopher John Austin, justice, which is a sub-branch of morality in philosophy, has been tried to be taken out of the limits of law. At this stage, the discussion of justice, which is one of the basic concepts of legal philosophy and brings the supporters of legal positivism against those who adopt the natural law approach, has been moved to a different dimension with Hans Kelsen's criticism of Plato's understanding of justice. Using justice as a synonym for righteousness, Plato deals with moral values and happiness on the basis of wisdom in almost all of his works; He states that wise people are virtuous and happy. Justice, which is at the forefront of moral virtues, is separated from other virtues in terms of its existence both in the individual and in the society, and becomes a necessary condition for public order and social happiness. According to Kelsen, who is the representative of the positivist theory, the subject of legal science is only legal norms, and all elements of value, especially justice, should be removed from the field of law. While justice is an important value, it should be excluded from the law because it is not objective. Kelsen, who developed the theory of justice with the Pure Theory of Law, argued that the law should be cleaned of non-legal (metaturdodic) concepts. According to him, justice is an irrational ideal of society, which is not necessary, which may be desired to be attained forever. This concept, which is not based on a rational basis, should not be included in Pure Theory of Law. Despite all kinds of criticism and efforts to keep it out, it is not possible to say that the Positivists are able to keep justice completely outside the law. Although their claims that justice does not comply with objective criteria can be acknowledged, the argument that law itself is a pure science cannot go beyond a claim, since it is also a value. Because it is not possible to eliminate the ideals that express values such as fair trial, fair war, rule of law and human rights, which are modern legal terms. Therefore, the attitude of legal positivists to push justice and other values out of the law has never been possible in practice.